

КАРЗ

Бирор юртдошимиз йўқи, қарз олгани ё бергани туфайли турли кўнгилсизликларга дуч келмаган бўлса. Қарз – аксарият ҳолларда турли низоларни келтириб чиқараётган, одамлар орасига тузатиб бўлмас зиддият солаётган ижтимоий муаммога айланди. Ахборот сайтлари ёки босма нашрларда “Қарз туфайли келиб чиқсан жанжал пичноқбозлик билан тугади”, “170 минг сўм пул учун қўшнилар ўртасидаги жанжал қон тўклишиши олиб келди”, “Қарздор жиноятга кўл урди” каби сарлавҳалар мудом кўзга ташланади. Ҳолбуки, ОАВда ана шундай ҳодисаларнинг юздан бири ҳам акс этмайди.

БИТИМ ҚАНДАЙ ТУЗИЛАДИ?

– Кўпчилик учун қарз бериш – анчайин ёқимсиз юмуш. Бунинг бир сабаби шуки, берилган пул(буюм, мулк)ни қайтариб олиш оғир азобга айланиш эҳтимоли катта. Сизнингча, қандай йўл тутса, қарз берувчи ўз пулини қайтариб олиш имконияти кўпаяди?

– Гарчи қарз билан боғлиқ муносабатлар фуқаролар билан фуқаролар, фуқаролар билан юридик шахслар, юридик шахслар билан юридик шахслар ўртасида вужудга келса-да, аммо айнан фуқаролар билан фуқаролар ўртасидаги қарз масаласи кўпчиликни қизиқтиради. Зеро, бу масала кундалик турмушимизда тез-тез учраб турадиган оғрикли мавзулардан бирига айланган. Статистикага назар ташласак, фуқаролик ишлари бўйича судларда қарз олди-бердиси билан боғлиқ низолар жуда кўплигини кўриш мумкин. 2019 йил давомида фуқаролик ишлари бўйича судларга қарзни ундириш билан боғлиқ 13 минг 500 дан ортиқ ариза тақдим этилган бўлиб, бу аризаларнинг 10 мингдан ортиги қаноатлантирилиб, жавобгарлардан 130 миллиард сўмдан ортиқ қарз суммаларини даъвогарлар фойдасига ундириш тўғрисида суднинг ҳал қилув қарорлари чиқарилган. 500 дан ортиқ аризалар асоссизлиги сабабли рад этилган, 500 дан ортиқ ҳолларда эса жавобгарлар томонидан даъволар тан олинган. Бундан ташқари, ўтган йили пул ва бошқа қимматли ашёларни фирибгарлик йўли билан қарз ниқоби остида олиб, қайтармагани сабабли 80 га яқин шахс жиноий жавобгарликка ҳам тортилган, 30 фуқарога нисбатан озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган. Булар – расмий рақамлар. Қанчадан қанча одамлар турли сабабларга кўра тегишли идораларга мурожаат қилмаётганини ҳам унумтайлик.

Қарз билан боғлиқ муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ва унинг асосида ишлаб чиқилган бошқа қонунлар ва қонуности ҳужжатлари билан тартибига солинади. Шуни қайд

етиш зарурки, қарз бериш ёки олиш – қарз берувчи ва уни оловчи ўртасида юзага келадиган келишувга асосланади. Мазкур битим юридик жиҳатдан қандай расмийлаштирилиши лозимлиги тўғрисида амалдаги Фуқаролик кодексида муайян тушунчалар баён қилинган. Қарзниң предмети пул ёки турга хос аломатлари билан белгиланадиган бошқа ашёлар ҳам бўлиши мумкин. Турга хос аломатлари билан белгиланадиган ашёлар Фуқаролик кодексининг 87-моддасида таърифланган. Яъни, бундай ашёлар бошқаси билан алмаштиrsa бўладиган ашёлар бўлиб, бир турдаги ҳамма ашёларга хос аломатларга эга бўлган ҳамда сони, оғирлиги, ўлчови кабилар билан белгиланадиган ашёлардир. Улар сирасига, масалан, буғдой, шакар, сомон, гуруч, фиш ва бошқалар киради. Аммо хусусий аломатлари билан белгиланадиган ашёлар, яъни ноёб, бир дона бўлган, шунингдек, муайян усул билан ажратиб қўйилган ашёлар, масалан, муҳр босилган, номер, рақам, белги туширилган нарсаларни қарзга бериб бўлмайди. Пул пул шаклида, шакар шакар тарзида қайтарилиши мумкин. Чунки уларнинг сони, оғирлиги, ўлчови бор. Бинобарин, улар қонунга мувофиқ қарз предмети бўлиши мумкин. Хусусий аломатларга эга бўлган ашёларни эса қарзга бериб бўлмайди, мабодо берилган тақдирда ҳам бундай келишув ҳамдигина мумкин. Ҳамда сабаби сони, оғирлиги, ўлчови бор. Бинобарин, улар қонунга мувофиқ қарз предмети бўлиши мумкин. Хусусий аломатларга эга бўлган ашёларни эса қарзга бериб бўлмайди, мабодо берилган тақдирда ҳам бундай келишув ҳамдигина мумкин.

Қарз шартномасининг шаклига амалдаги қонун ҳужжатларида аниқ талаблар кўйилган. Фуқаролик кодексининг 733-моддасига биноан фуқаролар ўртасида қарз шартномаси, агар бу қарзниң суммаси энг кам иш ҳақининг ўн бараваридан ортиқ бўлса, оддий ёзма шаклда тузилиши, шартномадаги тарафлардан бири юридик шахс бўлганида эса суммасидан қатъи назар, ёзма шаклда тузилиши шартлиги назарда тутилган. Демак, қарз шартномаси оддий ёзма шаклда тузилиши лозим. Ёзма шаклда тузилган битимни тарафлар ёки уларнинг вакиллари имзолashi шарт.

Шу ўринда бир жиҳатни таъкидлаш керак: амалдаги тартиб-таомилларга асосан

қарз олди-бердисини амалга ошириш билан боғлиқ келишувнинг оддий ёзма шаклига риоя қилмаслик унинг ҳақиқий эмаслигига олиб келмайди, бироқ низо чиқсан тақдирда тарафларни битимнинг тузилгани, мазмуни ёки бажарилганини гувоҳларнинг кўрсатувлари билан тасдиқлаш хуқуқидан маҳрум қиласди. Яъни, биринчидан, қарз оддий ёзма шаклда тузилган келишув шаклида расмийлаштирилган хужжат асосида берилиши керак. Иккинчидан, мабодо қарз ёзма равишда тузилган битим (келишув) асосида эмас, балки оғзаки келишувга биноан берилган бўлса-ю, кейинчалик ихтилоф келиб чиқса, манфаатдор шахс келишув бўлганини, шартлашув мазмунини, унинг бажарилган ёки бажарилмаганини гувоҳларнинг кўрсатувлари билан тасдиқлаш хуқуқидан маҳрум бўлади. Ўнлаб киши низо юзасидан гувоҳлик берса ҳам, уларнинг кўрсатувлари инобатга олинмайди.

Ҳаётда қарз фуқародан фуқарога кўпинча тилхат асосида берилади ва шу сабаби ҳам суд амалиётида тилхат асосида пул олди-бердиси билан боғлиқ можаролар кўп учрайди. Тилхат судлар томонидан қарз бўйича келишув саналиб, даъво мазмунан ҳал қилинади, чунки Фуқаролик кодексининг 733-моддасида, агар қарз оловчининг тилхати ёки унга қарз берувчи томонидан қандайдир миқдордаги пул ёки буюм, ашёлар топширилганини тасдиқлайдиган бошқа хужжат мавжуд бўлса, қарз шартномаси ёзма шаклда тузилган битим тарафлар ёки уларнинг вакиллари томонидан имзоланиши кераклиги кўрсатилган, аммо бунда гувоҳларнинг имзолари бўлиши шарт қилиб қўйилмаган.

МАБОДО НОТАРИУС ТАСДИҚЛАМАСА-ЧИ?

– Яқинда бир танишим қарз сўровчи билан бирга 10 миллион сўмга қарз шартномаси тузиш учун нотариусга борди. У ердаги ходим: “Тилхат ёздириб қўяқолинг, у нотариус тасдиқлаган шарт

нома билан бир хил юридик кучга эга”, деб ҳужжат тузишга унамабди. Ҳақиқатан ҳам, шундайми?

– Конунга биноан қарз шартномасини нотариал тасдиқлаш талаб этилмайди, яъни оддий ёзма шаклда тузилган қарз шартномаси нотариал тасдиқланиши шарт бўлган битимлар тоифасига киритилмаган. Аммо тарафлардан бири буни талаб қилганда Фуқаролик кодексининг 110-моддасига асосан мазкур келишув нотариус ёки бундай нотариал ҳаракатни амалга ошириш хуқуқига эга бошқа мансабдор шахс томонидан тасдиқловчи устҳат ёзиб қўйиш йўли билан тасдиқланиши шарт ҳисобланади. Амалиётида кўпинча нотариал тасдиқланмайди ёки “бундай тоифадаги битимларни нотариал тасдиқлаш кўзда тутилмаган” и учун уни нотариуслар тасдиқламайди. Гап шундаки, қарз шартномаси нотариал тасдиқлаш шарт бўлган битим санаалмаса-да, уни тасдиқлаш тақиқланмаган. Шуни унумаслики керакки, бирор нотариус келишувни тасдиқлашдан бош тортган вақтда тарафлардан биринчидан талаби иккинчи ёки учинчи нотариус қошига олиб боради. Аммо ҳаётда бундай ҳолат кам учрайди. Бунинг сабаби шундаки, аввало, тарафлар тегишли қонунларни яхши билмайди. Шунингдек, одатда, дастлаб фуқароларнинг бир-бирига ишончи ва ҳурмати зўр бўлади ва шу боис истиҳоланинг устун келиши ҳамда битимни нотариал тасдиқлаш учун тўланиши лозим давлат божини тўлашни хоҳламаслик мазкур муҳим хуқуқий қарор қабул қилинишига монелик қиласди.

Қарз шартномасини нотариал тасдиқлаш учун тўлашни лозим давлат божи тўғрисида”ги қонун иловаси билан давлат божи ставкалари миқдорлари тасдиқланган: (буғунги кунда базавий ҳисоблаш миқдори ҳажми 223 минг сўмга тенг).

Қарз шартномаси суммаси базавий ҳисоблаш миқдорининг 100 бараваридан оид қисми, шунингдек, жарима тариқасидаги жазони назарда тутувчи ҳукмлари, ажримлари ва қарорлари, маъмурӣ ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд қарорларининг мулкий ундиришга оид қисми, алиментлар тўлаш тўғрисидаги нотариал тарзида тасдиқланган келишувлар асосида ундириш амалга ошириллади. Нотариуснинг ижро варақалари асосида мажбурий ундириш биринчи навбатда суд қарорига асосан берилган ижро варақалари асосида мажбурий ундиришга қаратилади. Ижро варақалари асосида мажбурий ундириш “Суд ҳужжатлари ва бошқа давлат органларини ижро этиш тўғрисида”ги қонунга асосан амалга ошириллади. Қарздордан мажбурий равишда пул ундириш биринчи навбатда суд қарорига асосан берилган ижро варақалари асосида амалга ошириллади. Нотариуснинг ижро варақалари асосида ундириш навбати бирмунча кечроқ келади. Чунончи, фуқаролик ишлари ва иқтисадий низолар бўйича судларнинг ҳал қилув қарорлари, ажримлари ва қарорлари, жарима тариқасидаги жазони назарда тутувчи ҳукмлари, ажримлари ва қарорлари, маъмурӣ ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд қарорларининг мулкий ундиришга оид қисми, алиментлар тўлаш тўғрисидаги нотариал тарзида тасдиқланган келишувлар асосида ундириш амалга оширилганда кейингина нотариусларнинг ижро хатлари асосида ундиришга навбат келади. Назаримизда, шунинг учун ҳам қарз берувчи тилхат асосида қарз бериб, уни суд қарорига асосида ундиришишини афзал

сумма БХМнинг 100 бараваридан 300 бараваригача бўлса, давлат божи БХМнинг 50 фоизи, сумма базавий ҳисоблаш миқдорининг 300 бараваридан ортиқ бўлса, давлат божи БХМ нинг 1 баравари миқдорида ундирилади.

Мисол учун, қарз суммаси 22 300 000 сўмгача бўлса, (базавий ҳисоблаш миқдо-

рининг 100 бараваригача бундай шартномани нотариал гувоҳлантириш учун 223 минг сўмнинг 25 фоизи – 55 минг 750 сўм миқдорида давлат божи тўланади. Албатта, бу қиммат эмас. Аммо амалиётида одамлар нотариусга бормай, тилхат асосида қарз беришни афзал кўради. Бунинг сабаби ҳимада? Тилхат асосида берилган қарзни суд орқали ундириш имконияти мавжуд экан, уни нотариал гувоҳлантиришга на ҳожат? Гап шундаки, тилхат асосида берилган қарз қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат суд тартибида ҳал этилади. Нотариал тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни тасдиқлаган нотариусга мурожаат қилиб, ундан ижро ҳужжати олиши ва уни мажбурий ижро органига тақдим этиш орқали қарз суммасининг қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни тасдиқлаган нотариусга мурожаат қилиб, ундан ижро ҳужжати олиши ва уни мажбурий ижро тақдим этиш орқали қарз суммасининг қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни тасдиқлаган нотариусга мурожаат қилиб, ундан ижро ҳужжати олиши ва уни мажбурий ижро тақдим этиш орқали қарз суммасининг қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни тасдиқлаган нотариусга мурожаат қилиб, ундан ижро ҳужжати олиши ва уни мажбурий ижро тақдим этиш орқали қарз суммасининг қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни тасдиқлаган нотариусга мурожаат қилиб, ундан ижро ҳужжати олиши ва уни мажбурий ижро тақдим этиш орқали қарз суммасининг қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни тасдиқлаган нотариусга мурожаат қилиб, ундан ижро ҳужжати олиши ва уни мажбурий ижро тақдим этиш орқали қарз суммасининг қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни тасдиқлаган нотариусга мурожаат қилиб, ундан ижро ҳужжати олиши ва уни мажбурий ижро тақдим этиш орқали қарз суммасининг қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни тасдиқлаган нотариусга мурожаат қилиб, ундан ижро ҳужжати олиши ва уни мажбурий ижро тақдим этиш орқали қарз суммасининг қайтарилишган ҳолларда бу низо фақат тартибида гувоҳлантирилган қарз суммаси қайтарилишган ҳолларда эса амалдаги қонун ҳужжатларига асосан қарз берувчи битимни т

КИЁМАТГА ҚОЛМАСИН

Судьялар олий кенгashi ҳузуридаги судьялар олий мактаби кафедраси мудири, юридик фанлар доктори, профессор Илҳом НАСРИЕВНИНГ ушбу мавзудаги таҳлил, мулоҳазалари

лишса керак. Бундан ташқари, нотариус қарз қайтарилимаган ҳолларда қарз берувчининг мурожаатига асосан қарзининг тўлиқ суммасига ёки унинг фоизлари суммасига ижро ҳужжатини беради. Мабодо ижро ҳужжати берилгунга қадар қарзининг муайян қисми қайтарилиган бўлса ҳам, нотариус тўлиқ суммага ижро хати беришга мажбур бўлади, чунки қарз нотариус ҳузуридаги қайтарилимаган бўлади ва ҳоказо.

ТАРАФЛАР ТЕНГЛИГИ ҚОИДАСИ

– Алиментлар ундирилишига давлат жуда жиддий эътибор қаратяпти. Масъулиятсиз оталар боласи учун пул беришдан бўйин товлайверса, охир-оқибат жиноий жавобгарликка тортилади. Лекин олган қарзини бермаётгандарга бирор жиддийроқ чора кўрилганини эшитмаяпмиз. Қонунларимиз уларга нисбатан анча шафқатли, чоги. Моҳиятан олганда, иккаласи ҳам қарздорлик, шундай эмасми? Даҳанаки жанглардан қон тўклишигача сабаб бўлаётган можароларнинг салмоқли қисми ўзаро олди-берди туфайли юз берәётгани масалага кўпроқ эътибор қаратиш зарурлигини англатмайдими?

– Бир қарашда савол мантикли, жўялига ўхшайди, аммо қарз муносабатлари ёки қарзининг мазмунига эътибор қаратадиган бўлсак, моҳият оидинлашади. Яъни, қарз олиш-бериш муносабатида иштирок этувчи субъектлар тенг, улар бир-бирларига бўйсунмайди. Ҳатто ота-она билан фарзанд ўртасида, бошлиқ билан ходим ўртасида тузиладиган қарзга оид келишувда ҳам улар айни масалада мустақил иш юритадилар ва тенгдирлар. Уларни кимdir қарз беришга ёки қарз олишга мажбур қила олмайди. Улар ўз ихтиёрлари билан бу ишни амалга оширадилар. Шунинг учун қарз қайтарилимагани туфайли келиб чиқувчи оқибатлар учун масъулият ана шу тарафлар зиммасида ҳисобланади. Шунинг учун қарз қайтарилимагани ёки айборрга чора кўрилмаётгани учун давлат вакилларидан, нотариусдан ўлкалаш тўғри эмас.

ҚАРЗДОРНИНГ МАБЛАГИ ЕТАРЛИ БЎЛМАСА...

– Қарзини узишни пайсалга солаётган одам ҳеч қаерда ишламаса, қўлга илингулик бирор нарсаси бўлмаса, мунаммо қандай ҳал қилинади?

– Фуқаролик кодексининг 735-моддасига кўра, қарз оловчи олинган қарз суммасини қарз шартномасида назарда тутилган муддатда ва тартибда қарз берувчига қайтариши шарт. Агар қарз суммасини қайtариши муддати шартномада белгиланмаган бўлса, қарз оловчи уни қарз берувчи қарзини қайtариши хақида талаб кўйган кундан бошлаб ўттиз кун мобайнида қайtариши шарт. Қарз ихтиёрий қайtарилмаса, манфаатдор шахснинг судга мурожаат қилиш ҳуқуқи қонун билан кафолатланади. Аммо бундай тоифадаги ишларни судлар кўриб чиқиб, ҳал этиши албатта қарз суммаси қайtарилishiни таъминлади, дегани ҳам эмас. Қарздорнинг етарлича пул маблағи ёки мол-мулки бўлмаса, қарз қопланмаслиги ҳам мумкин. Бўлмаса, суд қарори нима учун керак? Суд қарори қарздор мол-мulkидan, маблағидан қарз суммасини ундириш учун зарур. Қарздорнинг мулки, маблағи етарли бўлмаса-чи? Унда қарз берган одам ўзидан гина қилисин. Чунки у қарз берган вақтида унинг қайtарилishiiga суд ёки нотариус кафил бўлмаган.

Айтиш лозимки, пул ва бошқа қимматли ашёлар фирибгарлик йўли билан, қарз ниқоби остида олиниб, қайtарилмаган ҳолларда айбор шахсларга нисбатан давлат жиноий жавобгарлик чораларини ҳам қўллади.

Одатдаги шароитда қарз қайtарилмаган ҳолларда фуқаролик ишлари бўйича судлар тақдим этилган далилларга таянган ҳолда қарз суммасини ундириш тўғрисида ёки ундиришни рад этиш тўғрисида қарорлар чиқариши мумкин.

Эътиборлиси, тилхат ҳар доим мақбул далил сифатида тан олинмаслиги ҳам мумкин. Жумладан, тилхатдаги хат ёки имзо тегишлилиги ёки тилхатнинг қалбакилаштирилгани ёхуд тилхат шахснинг маст ҳолатида, руҳий тушкунлик ҳолатида, ўз ҳаракатлари аҳамиятини англаб етмаган ҳолатида имзолаганлик каби важлар келтирилганда ва суд томонидан ушбу важлар асослилиги аниқланган ҳолларда даъво талаблари рад этилгани ҳолатлари ҳам мавжуд.

Суд амалиётидан бир мисол: даъвогар Эшмат С. нинг жавобгар Тошмат Б. га нисбатан тилхат бўйича қарздорликни ундириш ҳақидаги фуқаролик ишида жавобгар олган қарз суммасини даъвогарга қайtарганини таъкидлаб, бу ҳақда тегишли тилхатларни тақдим этган. Ўз навбатида, Эшмат С. бу тилхатлардаги имзо унга тегишли эмаслигини маълум қилган. Ҳолати

ойдинлик киритиш учун суд томонидан хатшунослик экспертизаси тайинланган. Мутахассислар тилхатдаги имзолар жавобгар томонидан “ясалганини” исботлашди.

Тилхат ёки нотариал тасдиқланган қарз шартномасининг қонунда кўрсатилган асослар бўйича ҳақиқийлиги юзасидан низолашилгандаги на бундай ишларни битимлар билан боғлиқ келишмовчиликлар тоифасига киритиш мумкин.

Яна бир мисол: даъвогар Шавкат Н. жавобгарлар Замира Ф. ва Ботир Ч. га нисбатан судга даъво билан мурожаат қилиб, унда жавобгарлар 2018 йил апрель ойидаги 2 минг АҚШ долларини қарзга олиб, ойига 10 фоиз миқдорида фоиз тўлаш мажбуриятини олганини, қарз суммасидан 800 АҚШ долларини қайtариб, қолганини бермаганини кўрсатиб, асосий қарз ҳисобидан 1 200 АҚШ доллари ва унга ҳисобланган фоизлар – жами 45 млн. 674 минг 064 сўм ҳамда суд харажатларини ундиришни сўраган. Фуқаролик ишлари бўйича туманлараро суднинг 2020 йил 14 январдаги ҳал қилув қарори билан даъво қисман қаноатлантирилган, жавобгарлардан солидар тартибда Шавкат Н. фойдасига 35 млн. 003 минг 046 сўм ундириш белгиланган. Бошқача ифодалаганда, суд Фуқаролик кодексининг 732-ва 734-моддаларига мувофиқ тақдим этилган оддий ёзма шаклдаги тилхатни тарафлар ўртасида тузилган қарз шартномаси деб топиб, қарздорлар ушбу кодексининг 735-736-моддаларида назарда тутилган мажбуриятларни бажариши шарт деб ҳисоблаган.

Мазкур иш кўрилишида жавобгар тилхат ва унинг матнини инкор этмаган, шу боис ишдаги бошқа далиллар мажмуи билан баҳоланганда, муносабат қарз шартномаси ва ундан келиб чиқадиган мажбурият деб баҳоланган. Суд иш юзасидан хулоса қилишда ушбу тилхатларни мақбул далил сифатида баҳолаган.

Баъзан судга тақдим этилган тилхатларда сана кўрсатилмаган, матн дафтар вараfiga ёзилган, қарз шартномаси талабларига умуманиоя этилмаган ҳолда расмийлаштирилган, баъзан тилхатда ким томонидан қарз берilaётгани, қарз кимга қайtарилиши кўрсатилмайди, ёзувлар тушунарсиз ва мавхум йўсинганда ёзилди ва ҳоказо. Гоҳо даъвогар пул маблағларини ўзи жавобгарларга берганини важ қилиб келтиrsa-да, ушбу ҳолатни тасдиқловчи далилларни тақдим қила олмайди. Шу сабабли суд даъвогарнинг даъво аризасини қаноатланти-

ришни рад этади.

Фуқаролик кодекси 245-моддасининг 1-қисмига кўра, пул мажбуриятида (жумладан, тилхатда ҳам) қарз сўм билан чет эл валютасидаги муайян суммага эквивалент тарзда ёки шартли пул бирликлари билан (эқю, “махсус қарз олиш ҳуқуқлари” ва бошқалар) тўланиши лозимлиги кўзда тутилиши мумкин. Бундай ҳолларда сўмлар билан тўланиши лозим бўлган сумма тегишли валютанинг ёки шартли пул бирликларининг тўлов кунидаги расмий курси бўйича белгиланади.

Фуқаролик кодексининг 327-моддасига кўра, бошқа шахсларнинг пул маблағларини файриқонуний ушлаб қолиш, қайtариб беришдан бош тотиш, уларни тўлашни бошқача тарзда кечикириш ёхуд бошқа шахс ҳисобидан асоссиз олиш ёки жамғариш натижасида улардан фойдаланганлик учун ушбу маблағлар суммасига фоиз тўланиши керак. Фоизлар миқдори кредитор яшайдиган жойда, кредитор юридик шахс бўлганида эса, унинг жойлашган ерида пул мажбурияти ёки унинг тегишли қисми бажарилган кунда мавжуд бўлган банк фоизининг ҳисоб ставкаси билан белгиланади. Қарз суд тартибida ундириб олинганида суд кредиторнинг талабини даъво қўзғатилган кундаги ёки қарор чиқарилган кундаги банк фоизининг ҳисоб ставкасига қараб қондириши мумкин. Аммо бу жавобгарлик тарафлар ўртасида тузилган шартномада қарздан фойдаланганлик учун неустойканинг бошқа тури назарда тутилмаган бўлсагина қўлланилади.

Айrim ҳолларда даъвогарлар қарз суммаси қайtарилмагани учун қарз суммаси билан қаторда ўзига етказилган маънавий заарларни ҳам ундиришни талаб қилишиади. Олий суд пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги “Маънавий заарни қоплаш ҳақидаги қонунларни кўллашнинг айrim масалалари тўғрисида”ги 7-сонли қарорининг 13-бандига биноан қарз шартномасидан келиб чиқсан мажбурият пул мажбурияти бўлиб, уни бажармаганлик учун жавобгарлик Фуқаролик кодексининг 327-моддасида белгилангани сабабли қарз оловчининг шартнома бўйича мажбуриятини бузгани қарз берганини маънавий заарни қоплаш ҳуқуқини истисно этади. Масала шундаки, қарз билан боғлиқ муносабатлар мулкий муносабатлар туркумiga киради ва мулкий мажбуриятларни маънавий жавобгарликни вужудга келтирмайди.

– Бу борадаги аҳволни яхшилаш учун тегишли ҳуқуқий механизмларни такомиллаштириш мумкини? Бошқа мамлакатларда бундай вазиятда қандай чора кўрилади?

– Фуқароларга ҳар жиҳатдан қуляйлик яратиш учун келгусида қарз шартномаси тузиш тартибига ўзгаришиш киритиб, маҳсус ҳимояланган ва рақамланган бланкалар чиқариш (юз минг сўмдан бир миллион сўмгача; бир миллиондан ўн миллион сўмгача; ўн миллиондан эллик миллионча; ўн миллиондан бўлган ва ҳоказо қарзни расмийлаштириш учун маҳсус бланкалар чиқариш ва уни қарз шартномасини расмийлаштириш учун олинадиган бож миқдоридан келиб нархлаган ҳолда сотувга чиқариш) ва ушбу бланкалар – қарз варақаларини нотариал тасдиқланган қарз шартномасига тенглаштириш масаласини ўйлаб кўриш керак.

Японияда сафарда бўлганимда суд-ҳуқуқ соҳаси ходимларига қуйидаги савонни бергандим: “Бизда пул билан боғлиқ мажбуриятларни бажармаганликка доир келишмовчиликлар сони низолар умумий сонининг катта қисмини ташкил қилади, сизларда қандай?” Улар узоқ ўйланиб қолишиди ва жавоб кетишини таъсизларни тасдиқланганлик учун иккى кун вақт сўрашди. Белгиланган вақт ўтгач, улар яна узр сўраб, яна бир кунгина муҳлат беришни, жудаям хижолатда эканликларини, аммо албатта жавоб қайtаришини айтишди. Ниҳоят, эртаси куни япон минг андиша, тортиниш билан менга юзланиб: “Албатта, ҳозир жавоб берамиз, лекин ундан олдин биттагина саволимизга аниқлик киритиб беринг”, деди ва саволини айтиди: “Сизларда олинган пулни қайtармаса, нега қарз олишади ўзи?”. Қарангки, қарзини қайtармаслик ҳолатлари Кунчиқар ўлкада мутлақо учрамас экан – илгари ҳам, ҳозир ҳам. Саволимни дарҳол қайtариб олдим, чунки унинг саволига жавоб беришдан ожиз эдим. Хулоса ўзингизга тан, азиз ўқувчи!

Беҳзод ИСРОИЛОВ
суҳбатлашди.